

## Kütüphane bütçe model ve programlarında son gelişmeler

M. Tayfun Gülle

### Giriş:

Kütüphanelerde son gelişmeler incelenirken kütüphaneyi oluşturan beş unsurdaki önemli kavram değişiklikleri ele alınacaktır. Konumuz açısından bütçeyi irdelediğimizde diğer unsurlara göre "kapsayıcı" bir niteliğe sahip olduğunu görmekteyiz. Çünkü bina, koleksiyon, personel ve okuyucu unsurları için geçerli olan her gelişme büyük ölçüde parasal kaynakların olması ve artırılması ile gerçekleşebilmektedir. Yani bu dört unsuru etkileyen başta bilimsel ve teknolojik olmak üzere tüm gelişmeler güçlü bir bütçe ile kütüphanelere kazandırılabilir.

Klasik bütçe anlayışı bir kuruma yıllık gereksinimi oranında belli bir mali kaynağın ayrılması şeklinden ibaretken; günümüzde araştırma-geliştirme çalışmalarındaki artış sonucu gerçekleşen bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlama çabası, kurumları ek gelir ve özel fonlarla beslenen bütçeler oluşturma yoluna itmiştir. Nitekim araştırma-geliştirme çalışmalarındaki artış kütüphane, dokümantasyon ve enformasyon merkezlerine ilgiyi yoğunlaştırmış; dolayısıyla bu kurumlar bilgi merkezleri olarak çalışma programlarını ve hizmetlerini yeni gelişmelere paralel yönde düzenlemişlerdir. Bu düzenlemelerin de yine yeterli bütçe ile gerçekleştirilebileceği açıktır. Yönetimin alacağı isabetli kararlar ile harcanacak bütçenin, amaçlanan hizmetlerin gerçekleştirilmesi ve yeni bütçelerin oluşumuna temel olacağı da unutulmamalıdır.

### Bütçenin Diğer Unsurlara Göre Kapsayıcılığı:

1960'lı yılların sonunda oluşan bilgi patlaması basılı yayın sayısının artmasına yol açarak; kitap ve süreli yayın sayısı milyonlara ulaşmıştır. Ayrıca bilgisayar teknolojisinde meydana gelen gelişmeler bunlara ek olarak yeni ürünleri doğurmuş ve kütüphanelere farklı materyallerin girmesine neden olmuştur. Bu ürünler arasında akla ilk gelenler CD-ROM ve bilgisayar çıktısı mikroformlardır. Bu arada kaset, plak, slayt ve videotape gibi kitap dışı materyallerde yine kütüphanelerin koleksiyonlarında önemli yer tutmaktadır. Basılı yazılı ve elektronik ortamda kullanılabilen materyalin artışı ve çeşitliliği kütüphane bütçelerinde koleksiyona ayrılan ödeneğin artışı zorunlu kılmıştır.

Günümüzde yukarıda anılan materyaller belli ölçüde okuyucu kullanımına açılmıştır. Böylece kütüphane kullanımına yönelik demonstrasyon çalışmaları önem kazanmıştır. Bu çalışmalar her tür materyal için geçerlidir. Yani bir danışma kaynağının kullanımından çevrimiçi yayın taramasına kadar tüm hizmetleri içeren bu çalışmalar okuyucu niteliğinin gelişmesine neden olduğu gibi ek personel ve ekstra ödenek gereksinimini zorlamıştır. Ayrıca personelin eğitimi, bilgisi ve deneyiminin artırılması için gerekli çalışmalar ve diğer sosyal haklar için öngörülen ödemeler yine bütçenin **personel giderlerinde** artışı gerektirmiştir.

Kütüphane binalarında ise son yıllarda ergonomik yaklaşımların<sup>2</sup> ağırlığını önemli

<sup>1</sup> Donald E. Riggs and Gordon A. Sabine Libraries in the '90s: What the Leaders Expect New York, Oryx Press, 1988. s.41.

<sup>2</sup> E. Grandjean Ergonomics of Home London. Taylor and Francis. 1973. ss.66-68.

oranda duyurduğu gözönünde tutulursa bütçede bina ile ilgili giderler için fazla yer ayrılması şartı olmalıdır.

### Bütçe Model ve Uygulamalarında Son Gelişmeler:

Kütüphane bütçelerinde en önemli değişiklik ve gelişme diğer unsurlarda meydana gelen ilerlemeleri gerçekleştirebilmek için parasal kaynakların artışıdır. Bu artışı belli bir sistem veya model halinde düzenlemek için yapılan çalışmalar incelendiği zaman karımıza genellikle bütçe ile ilgili standartlar ve maliyetlerdeki artışları veren tablolar çıkmaktadır. Yani çalışmaların çoğunda bütçe miktarının ve ek parasal kaynakların artırılması istenmektedir. Örneğin Memphis Üniversitesi kütüphanesinde yapılan bir araştırmada çevrimiçi yayın taraması, kataloglama ve diğer teknik hizmetlerde kullanılan sistemlerin maliyet açısından geriye dönük karşılaştırılması yapılmıştır. Tüm donanımlarıyla CD-ROM ve OCLC nin karşılaştırıldığı çalışmada harcamalar en ince ayrıntılarına kadar verilmiştir. CD-ROM'un yıllık giderinin 561.700 dolar, OCLC'nin ise 447.200 dolar olduğu saptanarak; üniversite kütüphanelerinin koleksiyon ve hizmetlere yönelik ödeneklerinin artırılması istenmiştir.

Konuya sistem geliştirme açısından eğilen bir çalışma olan Programme-Planning Budgeting System<sup>4</sup> ise danışma hizmetlerinde okuyucudan belli bir ücret alınarak hizmetlerin kendi kendini finanse etmesini sağlaması esasına göre oluşturulmuştur. Ayrıca bu yolla referans kaynaklarına yönelik ödenek sıkıntısında önemli rahatlamalar sağlandığı ve diğer masraflar için de kaynak oluşturulduğu belirtilmektedir.

Bu arada Hindistan'da ve bazı Asya ülkelerinde okuyuculardan vergi alma yoluna gidilerek bütçedeki eksiklikler tamamlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu ücretin vergi adı altına alınması üçüncü dünya ülkelerindeki kütüphane hizmetlerinin geleceği için düşündürücüdür.

Kütüphanelerde bütçe model ve uygulamalarında tanıtmak istediğimiz en son uygulamaları içeren belli başlı çalışmaların özü yukarıda görüldüğü gibi genellikle okuyucudan alınacak ücreti içeren ve otomasyona dayalı programlardır. Bu alanda en yeni ve kapsamlı uygulama ilk kez Teksas Üniversitesi kütüphanesinde araştırılmıştır<sup>6</sup>. Uygulanan sistemin adı Interactive Financial Planning System'dir. Özellikle kütüphane yöneticilerin mali konularda uzun vadeli doğru kararlar alabilmelerini sağlayacak sistem daha çok akademik ve araştırma kütüphaneleri için hazırlanmıştır. Finansal ve istatistiksel çözümlerinin yapılabildiği sistem birbiriyle ilintili veri tabanlarına dayanmaktadır. Bu veri tabanları belli başlıklar altında toplanır ve cinslerine göre gelir veya gider çeşitlerini gösterir. Bu başlıklar arasında sayılabilecekler şunlardır:

Technical Services, Reference, Collection Development, Public Services, Administrative Services, Acquisitions, Staff, Saling, Photocopy Services(+).

<sup>3</sup> Francisca Co "Retrospective Conversion on CD-ROM: A Cost Analyses" *CD-ROM Librarian* 5(1): 11-20. 1990.

<sup>4</sup> Joan S. McConkey "Budgeting for Reference Services as part of a Library's Financial Planning" *Reference Librarian* 19:75-85. 1987.

<sup>5</sup> Vijai Grovind "Financing Public Libraries" *Lucknow Librarian* 20(1): 1-6. 1988.

<sup>6</sup> Sara Anne Hook - Shelton "The Interactive Financial Planning System as a Management Tools in Libraries" *Special Libraries* 79(2): 122-38. 1988.

+ Sistemde geçen terimler anlam farklılığına yolaçmamak için olduğu gibi verilmiştir.

Bu veri tabanları içinde Public Services, Saling ve Photocopy Services dışındakiler tümüyle giderleri kapsamaktadır<sup>7</sup>. Üç başlık halinde toplanan gelirler ise okuyucudan alınan hizmet giderleri (çevrimiçi yayın tarama ücretleri, ulusal ve uluslararası düzeyde ödünç yayın sağlamak için alınan ücretler), çeşitli yayın satışından sağlanan ve fotokopi ile sergi, film gösterisi, konferans gibi kültürel ve sosyal etkinliklerden alınan ücretlerden oluşan paraya dayanır. Giderler ise yukarıdaki başlıklardan anlaşılacağı gibi kütüphanenin koleksiyonundan personel, bina ve yönetim mekanizmasına kadar gerekli olan tüm harcamalardır. Elbette okuyucu için yapılacak harcamalarda giderler arasındadır.

Sistemin iki temel bölümü vardır. Toplam harcamalara göre belli çözümlere giderek yapılan, genel bütçe toplamının yer aldığı ilk bölüm LINEITEM olarak isimlendirilmiş ve bütçenin esas bölümünü oluşturur. Burada yukarıda anılan tüm veri tabanları yer alır.

Interactive Financial Planning System'in ikinci temel bölümü kütüphanenin özel hizmetleri ve etkinlikleri için gerekli bütçeyi kapsar. PROGRAM adı verilen bu bölüm kütüphanenin yani çalışma döneminde yapılması düşünülen sosyal, kültürel tüm değişiklikler için gerekli ödeneği öngörür. Okuyucu önerilerinin de dikkate alındığı bu değişiklikler içinde kütüphanenin ekstra çalışma saatleri ve günlerinin yeniden ayarlanması ve bu ayarlamalar için gerekli ödenek (mesai ücreti) ve personel ile ilgili veriler yer alır.

Sistem, kütüphane türlerine göre de değişik kapasitelerde iki model olarak hazırlanmış. Büyük kütüphaneler için hazırlanan IFPS+PLUS yukarıda anlatılan tüm verileri kolaylıkla alır ve yorumlar. IBM, Data General, Control Data, Harris ve Sperry gibi bilgisayarlarla bağlantı kurulabilen bu modelin dili Fortran ve maliyeti donanımına göre 25.000 ila 75.000 dolar arasında değişiyor. IFPS PERSONAL ise adında anlaşılacağı gibi küçük kütüphaneler ve kişisel derlemeler için hazırlanmış ve IBM, PC, AT ve Apple Macintosh gibi bilgisayarlarla bağlantı kurulabiliyor. Pascal ile yazılımı yapılan modelin 895 dolar maliyeti var.

IFPS Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan akademik kütüphanelerin bir bölümü ve Walker Medical Library ve Sinclair Corporation Library isimli özel araştırma kütüphanelerinde kullanılmaktadır.

### Sonuç

Kütüphane bütçe model uygulamalarında en önemli değişiklik ve gelişme, verilerin elektronik ortamda kaydedildiği ve sonuç alındığı sistemlerin geliştirilmiş olmasıdır. Yani yeterli finansa sahipseniz uygun sistemi alıp verilerinizi gireceksiniz ve yıllık harcamalarınız hakkında sisteminizden bilgi alacak, yerine göre uyarılacaksınız.

Otomasyona dayalı tüm sistemler için geçerli olan finans ve standartlaşma hakkında önemli toplantı ve tartışmalar yapıldığı günümüzde gözardı edilen bir nokta bulunmaktadır. İnsan faktörü olarak isimlendirebileceğimiz bu noktayı, yukarıda anılan sistemleri yapan ülkeler aşmış durumdadır. Ülkemiz ve diğer gelişmekte olan ülkeler için gündemde duran bu sorunun ışığında konu incelendiği zaman işin sosyal yanının ağır bastığı görülmektedir.

Yeni sistemlere geçmeden önce kütüphane için yeterli bütçenin sağlanması ve bu-

<sup>7</sup> a.y.

(+) IFPS, Interactive Financial Planning System'in kısaltılmışıdır.

nun her yıl artarak sürmesini garanti altına almak gerekir. Kütüphanenin bütçesini destekleyici döner sermaye sistemi yine etkili bir çözümdür. Ancak kütüphane sektörü henüz gelişmeyen ülkelerde bu durum beklenen sonucu vermemektedir. Çünkü bu tür uygulamalar bir tür vergi olarak algılanmaktadır. Sonuçta halkın ilgisini alamayan kütüphanelerin hizmetleri de sekteye uğramaktadır. Bu nedenle özellikle böyle ülkelerde öncelikle bütçe gereksinimi için gerekli kaynaklar yaratılmalı daha sonra gelişmiş bütçe izleme sistemleri alınmalıdır.

Bütçe model ve sistemlerinde her alanda olduğu gibi gerekli altyapının olduğu bir süreç sonunda alınması ile olumlu sonuçların kaydedilebileceği ortadadır. Bu süreç sonunda anılan bütçe sistemleri veya daha farklı sistemler ile yapılacak isabetli finansal çözümler yöneticilere de yeni çalışma dönemlerinde karar almalarını kolaylaştırıcı etki yapacaktır. Böyle bir etki ileride kütüphanelerde bütçe uzmanlarının oluşmasına ve görev almalarına yolaçacaktır. Konuyla ilgili araştırmacıların beklentileride bu yöndedir.

#### **KAYNAKÇA**

- Co, Francisca "Retrospective Conversion on CD-ROM: A Cost Analyses" **CD-ROM Librarian** 5(1): 11-20. 1990.
- Collins, Anne M.K., "Financing CD-ROM: The Exerience of a Universtiy Medical Librariy **PRogram** 23(4): 443-46. 1989.
- Govind, Vijai "Financing Public Libraries" **Lucknow Librarian** 20(1)1-6. 1988.
- Grandjean E., **Ergonomics of Home** London, Taylor and Francis, 1973. ss.66-68.
- Jones, Kay F. "Financial Restrictions in Academic Libraries" **College and Research Libraries News** 44(8): 269-70. 1983.
- Magnuson, Barbara, "Collection Management: New Technology, New Decisions" **Wilson Library Bulletin** 57(9): 736-41. 1983.
- McConkey, Joan S. "Budgeting for Reference Services as Part of a Libraries Financial Planning" **Reference Librarian** 19:75-85. 1987.
- Riggs, Donalt e. and Gordon A. Sabine **Libraries in the '90s: What the Leaders Except** New York, Oryx Press, 1988.
- Shelten, Sara Anne Hook "The Interactive Financial Planning System as a Management Tools in Libraries" **Special Libraries** 79(2): 122-38. 1988.
- White, Herbert S. "The Budgeting Process and Its Stranglehold on Decision Options" **Information and Library Manager** 1(4): 100-101. 1982.